

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור כח: פעילות המשטרה בשבת מדין מימוש הכיבוש

א. הקדמה

כפי שראינו בשיעור הקודם, לדעת הרב שאול ישראלי, ההיתר לפעילות המשטרה בשבת נובע מדין מחודש 'מכשירי פיקוח נפש'. בשיעור זה נבקש להציע הצעה נוספת להתיר פעילותה השוטפת של המשטרה בשבת.

ב. יסוד הביאור

1. עיקרי הביאור

פעילותה השוטפת של המשטרה, כגון אבטחת צירים מרכזיים, אבטחת אירועים המתקיימים בשבת, שמירה על הסדר הציבורי וכדו', מבטאת את מימושו של השלטון הריבוני של ישראל בארצו. כלומר, התוכן הציבורי של מצוות ישוב ארץ ישראל בא לידי ביטוי בהחלת ריבונות במרחבי הארץ, דבר הכרוך בשמירה על הסדר והחיים הציבוריים כתיקונם. אחת מזרועות הממסד השלטוני היא המשטרה שתפקידה לממש את הריבונות בשטחי הארץ.

2. מצוות כיבוש הארץ: דעת הרמב"ן

הרמב"ן משיג על הרמב"ם שהשמיט את מצוות ישוב ארץ ישראל במניין המצוות. לדבריו, מדובר על מצווה הנוהגת לדורות וגם בזמן הגלות. בדבריו משלב הרמב"ן את עניין ההתיישבות והכיבוש, דבר המעמיד את המצווה כציבורית ופרטית

רמב"ן (ספהמ"צ להרמב"ם, שכחת העשין מצווה ד):

מצווה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ...
אם כן היא מצוות עשה לדורות, מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• חובת היחיד וחובת הציבור

« הביאור בדעת הרמב"ן הוא, שמצוות ישוב ארץ ישראל כוללת בתוכה ב' פרטים - מצווה פרטית על יחיד ויחיד לשבת בארץ ישראל, ומצווה ציבורית של כיבוש הארץ וההתנחלות בה.¹

~ הרשב"ש מסביר בשיטת הרמב"ן, שבזמן הגלות ישנו חיסרון מימוש המצווה הציבורית, אך המצווה הפרטית קיימת גם בזמן הגלות -

שו"ת הרשב"ש (סימן ב ד"ה אמנם):

אמנם מצווה זו אינה מצווה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה, אבל היא נמנעת כלל... אמנם מצווה היא על כל יחיד לעלות לדור שם.

~ מאידך גיסא, כתב הרב אליעזר יהודה ולדינברג, מכיוון שמדובר על שני חיובים נפרדים, חיוב ציבורי וחיוב פרטי, הרי גם לאחר שנכבשה הארץ בכיבוש ציבורי ע"י השלטון עדיין קיימת היא המצווה הפרטית לממש את ההתיישבות בכל מרחבי הארץ -

שו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן מח, קונטרס אורחות המשפטים פרק יב):

חובת העלייה וההתיישבות אינה מותנית בהשגת ריבונות בארץ. ישנם החושבים שמכוון שהחלק שבידינו כבר נכבש, הוצא מיד העכו"ם והוא ברשותנו הבלעדית, אין יותר חיוב לעלות ולהתיישב בו, כיון שבין כך הוא כבר תחת רגלינו.

אבל טעות גדולה בידם, כי מצוות העלייה כדי להיאחז בארץ אין לה מגע כלל למצוות הכיבוש והן שתי מצוות נפרדות, וכשם שנצטוונו בתורה על הכיבוש, כך נצטוונו במיוחד גם על ההתיישבות, ככתוב בפרשת מסעי והורשתם את הארץ וישבתם בה וגו', כלומר: בתחילה באה מצוות והורשתם לגרש את הגוי אשר לפנינו ולא לעזוב הארץ בידו ואחר כך באה מצוות וישבתם, לא להשאירה שוממה, אלא לבוא ולהתיישב בה בכל פנה וזווית, שלא תישאר שום חלקה אבלה ושוממה מאין יושב, וכפירוש הרמב"ן...

הרי בפירוש, שהחיוב בזה כפול - ראשית, שלא נעזבה ביד זולתנו מן האומות.

ושנית, שגם אחר שנקיים זאת מוטל עלינו חיוב נוסף, שלא נעזבנה שוממה, אלא נאחז בה.

¹ ראו: הרב שאול ישראלי (ארץ חמדה, ספר א שער א סימן ב; משפטי שאול - ארץ ומדינה, סימן א אות ב עמוד ד); תחומין (ח"ג עמוד 402).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• מימוש הכיבוש

לאחר שלמדנו בדעת הרמב"ן שיש למצוות יישוב ארץ ישראל חיוב פרטי וחיוב ציבורי, הרי שעתה יש לברר כיצד מתממשת המצווה הפרטית לאחר הכיבוש השלטוני.

~ הרב ישראל יהושע טרונק מסביר בדעת הרמב"ן שהגדרת המצווה היא מימוש ההתיישבות בצורה של אדם העושה בתוך שלו. כלומר, בימיו השלטון הטורקי בארץ ישראל הגביל את ההתיישבות בארץ, וגם הדריס בה לא יכלו לממש את ההתיישבות שלהם. לפיכך ניתן לומר גם, שכבוש ציבורי ללא יכולת מימוש התיישבותי, כאדם העושה בתוך שלו, מהווה חיסרון במצווה -

שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סימן סו) :

אמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למצוות עשה, מכל-מקום בעיקר המצווה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתינו, לא על ביאה ריקנית של עתה.

~ **הרב צדוק הכהן מלובלין** (דברי סופרים אות יד) :

וגם אין נקרא ישוב אלא בישיבה בשלוה, כדרך שאמרו... וישב יעקב ביקש לישוב בשלוה, והיינו שהם אדוני הארץ... שזה נקרא ישיבה כשהוא אדון וישוב בראש.

• סיכום

מימוש ההתיישבות בארץ ישראל הינה בצורה של אדם הבעלים על המקום וכעושה בתוך שלו וישוב במקומו בשקט ובשלוה כאדוני הארץ. לשם כך, פעילותה השוטפת של המשטרה בשמירה על צביון החיים השלווים במדינה מהווה את מימוש מצוות כיבוש הארץ שעניינה הוא יצירת התנאים להתיישבות בה בצורה הנ"ל.

ג. היתר חילול שבת מדין כיבוש

לאור האמור שפעילות המשטרה במדינת ישראל היא מימוש מצוות הכיבוש, יש לדון האם הגדרה זו מתירה את חילול השבת בפעילות המשטרה, גם כזו שאין בה פיקוח נפש ישיר?

במקרה וגויים צרים על עיר ספר בארץ ישראל, הותר לחלל שבת אפילו כשמטרתם על עסקי ממון -

בבלי עירובין (מה ע"א) :

נכרים שצרו על עיירות ישראל - אין יוצאין עליהם בכלי זיינן, ואין מחללין עליהן את השבת... במה דברים אמורים, כשבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זיינן, ומחללין עליהן את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זיינן, ומחללין עליהן את השבת.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

1. מדין פיקוח נפש / מימוש דין כיבוש

הראשונים נחלקו האם ההיתר לחלל שבת על עיר הסמוכה לספר הוא משום פיקוח נפש או משום מימוש מצוות כיבוש הארץ²

~ מדין פיקוח נפש

ראב"ן (שבת סימן שסג):

ותניא עיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי ממון יוצאין עליה בכלי זיין בשבת, דכיון דסמוכה לספר אם יעמדו ישראל על ממונם יהרגום ולא ייראו כיון דסמוכי לגויים אחרים. וכל שכן אנו שאנו יושבים בתוכם שלא יראו מלהרוג ומחללין את השבת ומצילין.

~ מדין מימוש הכיבוש³

רש"י (עירובין מה ע"א ד"ה לספר):

לספר - עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות, יוצאין עליהם שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם.

צפנת פענח (הלי' שבת פ"ב הכ"ג):

ובעיר הסמוכה לספר - זה לא מין גדר פיקוח נפש רק משום כיבוש... ומלחמת חובה מותר אף להתחיל בשבת... ועיי' בר"ן פ"ג דשבת דגבי נזק דרבים הוה כל נזק כמו סכנה, ולכך כאן אף בסתם יוצאין עליהם בשבת.

הרב ראובן מרגליות (מרגליות הים, סנהדרין כו ע"א אות ב): "וזהו יסוד חשוב בהלכות מדינה".

• סיכום

עיר הסמוכה לספר מחללים עליה שבת גם לא במקרה של פיקוח נפש, אלא מדין כיבוש הארץ, שלא תיפול העיר בידי האויב ודרכה יכבשו את הארץ.

? מה ההבדל העקרוני בין חילול שבת מדין פיקוח נפש לחילול שבת מדין כיבוש?

² לנושא זה, עיר הסמוכה לספר, יוקדשו אי"ה שלושה שיעורים במסגרת דיני מלחמה.
³ השו"ת דין זה לדין אין עושים את עיר הספר לעיר הנדחת, ראו: **סנהדרין** (טז ע"ב): "וסמוכה לספר - אפילו אחת אין עושין. מאי טעמא, שמא ישמעו נכרים ויחריבו את ארץ ישראל"; **רמב"ם** (הלי' עבודה פ"ד ה"ד): "ואין עושין עיר הנדחת בספר כדי שלא יכנסו עובדי כוכבים ויחריבו את ארץ ישראל".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. חילול שבת גם שלא בשעת סכנה ממשית

• עיר הסמוכה לספר

כאמור, היתר חילול שבת מדין כיבוש הארץ אינו דווקא במציאות שיש פיקוח נפש אלא גם במקרה שהגויים באים לכבוש את הארץ.

יתירה מכך, היתר חילול שבת מורחב במקרה זה אף שעדיין הגויים לא באו כלל אלא רק יצא קול שרוצים הם לבוא.

~ לדעת אור זרוע היתר חילול שבת הוא עוד לפני שהסכנה הגיעה -

אור זרוע (ח"ב הלכות שבת סימן פד אות יג):

ואין לחלק בין היכא שצרו כבר לאומרים שרוצים לבוא לשלול, אלא כשהקול יוצא שרוצים לבוא לשלול אף על פי שלא באו עדיין מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו דאין מדקדקין בפיקוח נפש.⁴

שולחן ערוך (או"ח סימן שכט סעיף ו):

ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת.

רמ"א: ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבוא.

« מדין כיבוש הארץ ניתן לחלל שבת גם כאשר הסכנה הממשית לכיבוש לא לפנינו, אלא כל המטרה של חילול שבת היא מדין כיבוש בשמירה על הביטחון של עיר הספר, כגון בהפגנת נוכחות שלא יבואו.

• היתר לחימה בשבת

עקרון זה, שיש להתיר חילול שבת עבור מימוש דין כיבוש שאינו במציאות של פיקוח נפש, מבואר גם בסוגיית היתר לחימה בשבת

אין נכנסים למלחמה יזומה, בין למלחמת מצווה ובין למלחמת רשות, שלושה ימים לפני שבת.

אולם, אם המלחמה נמשכת בשבת מותר להמשיך להילחם בשבת, דבר הנלמד ממלחמת יריחו שהייתה שבעה ימים⁵

בבלי שבת (יט ע"א):

אין צרין על עיירות של נכרים פחות משלושה ימים קודם לשבת, ואם התחילו אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: עד דְרַבְּתָה⁶ - אפילו בשבת.

רמב"ם (ה' שבת פ"ב הכ"ה):

צרין על עיירות הגויים שלושה ימים קודם לשבת, ועושין עמהן מלחמה בכל יום ויום ואפילו בשבת עד שכובשין אותה ואף על פי שהיא מלחמת הרשות. מפי השמועה למדו, עד רדתה ואפילו בשבת ואין צריך לומר במלחמת מצווה, ולא כבש יהושע יריחו אלא בשבת.

⁴ דבריו הובאו גם במשנה ברורה (סימן שכט ס"ק טו).

⁵ ראו: ירושלמי (שבת פ"א ה"ח).

⁶ דברים (כ, כ).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

מדוע צריכים חז"ל להביא מקור לחימה בשבת מהפסוק 'עד רדתה' ולא השתמשו בכלל היסודי של פיקוח נפש דוחה שבת?

לדעת הריב"ש והשפת-אמת, ההיתר של מלחמה בשבת מכוח דין 'עד רדתה' הוא הרחבה שניתן לחלל שבת לכל צרכי המלחמה וגם במלחמה כזו שאינה מוגדרת כמלחמה של פיקוח נפש -

שו"ת הריב"ש (סימן קא):

וההיא דאין צרין, אין מקום להזכיר בה דבר מצווה ומה דבר מצווה יהיה לכל ישראל לצור על עיירות של כותים ובמלחמת הרשות היא ולא במלחמת שבעה עממין. אבל יש בה היתר אחד מיוחד, שאם התחילו אין מפסיקין ומחללין את השבת לכל צרכי המצור ואפילו שלא מפני הסכנה, כמו שבא הקבלה עד רדתה ואפילו בשבת.

שפת אמת (שבת יט ע"א ד"ה שם בגמ' ת"ר):

ונראה, דוודאי לא מיירי בדאיכא סכנה דא"כ למה לי קרא. ועל כרחך צריך לומר, דמיירי היכי שידינו תקיפה אלא שע"י ההפסק בשבת יתבטל הכיבוש ואתי קרא לומר דהכיבוש דוחה שבת.

היתר אכילת מאכלות אסורות⁷

רמב"ם (ה' מלכים פ"ח ה"א):

חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן.

הרדב"ז מקשה על דברי הרמב"ם, הרי כל אדם המצוי בסכנת נפשות שאין לו מה לאכול הוא יכול לאכול מאכלות אסורות, מדין פיקוח נפש?

הפסוק שהביא הרמב"ם, 'ובתים מלאים כל טוב', אינו רק בזמן לחימה אלא גם בזמן מנוחה?

רדב"ז (שם):

דאם אין להם מה שיאכלו, מאי איריא חלוצי צבא כולי עלמא נמי מותר. ותו, דקרא דבתים מלאים כל טוב אפילו בזמן שהם במחנה משמע.

הרדב"ז עונה, שלא מדובר בהכרח על מקרה שהלוחמים נמצאים בסכנת נפשות, דבר שהותר מכבר מדין פיקוח נפש, אלא מדובר אף על מקרה שאינם בסכנה אך אם יטרחו לבקש מאכל כשר יש חשש שהם יסתכנו -

ונראה לי ליישב דברי רבינו, דלעולם במלחמת שאר העמים איירי ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב, אלא שאינם צריכין לטרוח לבקש מאכל היתר כיון שנכנסו לגבול העמים אם ילכו לבקש מאכל היתר יקומו עליהם העמים, ודמיא להא דאמרין צרין על עיירות של העמים ואפילו בשבת אבל קודם שיכנסו לגבול הרי הם

⁷ לנושא זה, יוקדש שיעור במסגרת דיני מלחמה.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

כשאר כל אדם ומייתי ראייה מדהתירה תורה בשבעה עממים כל מאכל אסור אפילו בלא צורך במלחמות שאר העמים נחתינן להו דמא תרי דרגי שלא יותר להם אלא ע"י צורך שאין להם מה לאכול ובגבול העכו"ם.

הרב שלמה גורן⁸

הנה מכל זה מתברר עיקרון חשוב שהיתר הלחימה בשבת אינו מתבסס על היתר פיקוח נפש הדוחה שבת, כפי שרגילים לחשוב, אלא על היתר מיוחד המיועד אך ורק ללחימה...

מהפסוק עד רדתה אפילו בשבת. שהרי היתר פיקוח נפש הדוחה שבת אנו למדים למסקנה מהמקרא וחי בהם ודרשו חז"ל ולא שימות בהם... ואם בלחימה יש תמיד בעיית פיקוח נפש למה אנו זקוקים לדרשה אחרת עבור היתר לחימה בשבת מעד רדתה, נלמד גם אותה מוחי בהם.

אלא בוודאי שהיתר מיוחד בא להשיענו שמאי הזקן בדרשתו, שהלחימה עצמה דוחה שבת בתור מצווה כשלעצמה, ולא רק במלחמת מצווה, שם תיתכן אפשרות של הכרח פיקוח נפש המחייב פתיחת המלחמה, אלא גם מלחמת הרשות דוחה שבת, למרות שאין בה משום פקוח נפש כלל ועיקר. כי לולא זאת לא היינו זקוקים לדרשת עד רדתה אלא היינו יכולים להסתמך על פקוח נפש הדוחה שבת...

ההבדל בין היתר זה להיתר של פיקוח נפש, אפשר למצוא לפי שיטות הראשונים הסוברים שהשבת לא הותרה בפני פיקוח נפש כי אם דחוייה...

ונפקא מינה שאם השבת דחוייה אצל חולה כל שישנה אפשרות של מניעת חילול שבת עליהם חייבים למנוע חילול שבת, כגון שקבע הרופא שיש להאכילו בשר בשבת וקיימת ברירה לשחוט בשבילו בשבת, או להאכילו בשר נבילה שישנו בעין, בזה קבע הב"י שאם נאמר דחוייה היא שבת בפני פיקוח נפש יש להאכילו נבילה ולא לחלל שבת בשחיטה, אבל לדעת הסוברים הותרה היא בפני חולה, מותר לשחוט עבורו משום שלא אסרה תורה מלאכה בשבת אצל חולה.

ונראה בעיני, שדעה זו שהשבת דחוייה אינה אלא ביחס לפיקוח נפש, אבל בנוגע להיתר של עד רדתה אין השבת נדחית בפני מלחמה, אלא הותרה. ודינה של מלחמה כדין עדי החודש שיוצאים להעיד על ראית החודש, שהותרה היא השבת אצלם ולא דחוייה...

ואין צורך למנוע כל פעולה שיש בה צורך לעדי החודש המהווה חילול שבת. כמו כן בנידון דידן, אם כי בפיקוח נפש יש למנוע חילול שבת עד כמה שאפשר לפי שיטה זו, הרי בהיתר הלחימה, כל הקשור ישירות למלחמה אין צורך לחפש דרכים אחרות על מנת למנוע חילול שבת בתוך ניהול הקרב...

יוצא אפוא שכחו של היתר זה של עד רדתה עדיף מכוחו של ההיתר בפיקוח נפש הדוחה שבת.

זהו עקרון חשוב ביותר לפתרון בעיות הביטחון במדינה שאפשר לבססן על קטגוריה ביטחונית טהורה, ולא על פיקוח נפש שהיא קטגוריה אזרחית להצלחת בודדים, וכל שהיא מופעלת בממדים מדיניים אין המושג של פיקוח נפש עדיף על אינטרסים מדיניים, כי אם להיפך, כמו שנכחנו לראות ממצוות הלחימה במלחמת הרשות הדוחה פיקוח נפש הוי אומר שעדיפה היא ממנו.

סיכום

היתר חילול שבת המבוסס על דין כיבוש הינו היתר רחב יותר מאשר היתר המבוסס על פיקוח נפש. באופן כזה, מחללים שבת גם במקרים בהם אין עתה כלל מציאות של סכנה אלא מקיימים פעילות ביטחונית שוטפת שכל עניינה הוא למימוש דין הכיבוש.

⁸ הרב שלמה גורן (תורת השבת והמועד, עמוד 82-83; משיב מלחמה, ח"א עמוד פח).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. הרחבת היתר עיר הסמוכה לספר

להלן נביא מספר דוגמאות מהן עולה שהגדרת 'עיר הסמוכה לספר' ביחס לחילול שבת אינה דווקא במקרה ספציפי זה, אלא בעת הזו מדובר גם על כל המדינה שהיא בבחינת 'עיר הסמוכה לספר' והותר לחלל שבת מחשש עתידי של אירועי טרור וכדו'.

ביסוד זה הורחב ההיתר של עיר הסמוכה לספר, שהותר בה חילול שבת מדין כיבוש הארץ, גם לכל מרחבי המדינה בפעולות של מניעה ושמירה על ביטחון הפנים מדין כיבוש הארץ והשלטת הריבונות

1. אבטחת המוביל הארצי

הרב שלמה גורן התיר פעולות הכרוכות בחילול שבת בשמירה על המוביל הארצי מחשש שיפגעו בו האויבים ותיפסק אספקת המים לתושבים או יורעלו.

לדבריו, ההיתר של חילול שבת בעיר הסמוכה לספר מורחב לכל ארץ ישראל, שמוגדרת כעיר הסמוכה לספר והותר בה חילול שבת בצורה נרחבת -

הרב שלמה גורן (משיב מלחמה ח"א סימן ו, עמוד קעה-קעו):

המוביל הארצי נשמר בקפדנות יומם ולילה בפני חבלה וכן מפני חשש הרעלת מים ע"י ארגוני הטרור. לשם כך ישנם מעבדות מיוחדות ליד האגם של המוביל הארצי, בהן בודקים את המים בשלוש משמרות באופן רצוף מפני רעל חיידיקים וכיוצא בזה...

השאלה היא האם מותר ליהודי שומר תורה ומצוות לחלל שבת בהפעלת המעבדות לבדיקת המים?...

ברור שהשמירה על מתקני המים הארציים מפני מעשי חבלה וטרור וכן מפני החשש של הרעלת מים וכיוצא"ב היא פעולה ביטחונית ממדרגה ראשונה הדוחה שבת, כי אם נהרדעא נחשבת כעיר סמוכה לספר מאחר שהייתה סמוכה לנכרים מצד אחד... הוא-הדין ארץ ישראל כולה בזמנינו שהאויבים מנסים להפעיל קבוצות חבלנים לטרור בכל מקום ומקום, בוודאי שהשמירה על המים יותר חשובה מאשר על תבן וקש בעיר הסמוכה לספר.

ואין צורך להסתייע בדברי האור זרוע והרמ"א... שכתבו ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבוא, כי במצבנו כיום אם לא נעמוד על המשמר יום ולילה לשמור שמירה היקפית ביטחונית ושמירה בפני הרעלה, עלול הדבר להביא לידי סיכון חיים בהיקף נרחב, ח"ו.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. אבטחת אירועים בשבת⁹

הרב שלמה גורן התיר לאבטח אירועים המתקיימים בשבת, למרות שמדובר על אירועים שיש בהם חילול שבת, וזאת בכדי לשמור על ביטחון האירוע מחשש פעילות טרור.¹⁰

גם בדבריו אלו הוא מרחיב את היתר חילול שבת של עיר הסמוכה לספר על כל רחבי המדינה -

הרב שלמה גורן (משיב מלחמה ח"א סימן ז, עמוד קפב-קפג):

אנשי הג"א הנשלחים לשמור ולאבטח בפני פעולות חבלה אירועים בשבת שעצם קיומם מהווה חילול שבת, כגון משחקי ספורט וכיו"ב, והשמירה או האבטחה כרוכים בחילול שבת...

האם מותר לחיילים לחלל שבת כדי לשמור על האירועים שיש בהם חילול שבת?...

מבחינת ההלכה, בכל מקום ובכל זמן שישנו חשש לפעילות האויב נגד יהודים או נגד רכושם או נגד שטחים שלנו... מותר לנקוט גם בשבת בכל האמצעים בכדי למנוע זאת מהם.

לכן, אנשי הג"א הנדרשים לשמור על מקומות בהם מתכנסים האנשים בשבת, גם אם ההתקהלות היא למטרה שיש בה משום חילול שבת, בכל זאת חייבים לעשות הכל בכדי לא להפקיר את חיי האנשים לפעולות

עוינות של האויב...

כל עוד החבלנים פעילים נגד היהודים ומדינתם, נידונה כל המדינה כעיר היושבת על ספר.

3. אבטחת סירה העובדת בשבת

הרב שלמה גורן (משיב מלחמה ח"א סימן כה, עמוד רעח):

האם מותר לאבטח דוברה העובדת בליל שבת במפעל סדום, מכיון שהעבודה עצמה של הדוברה אינה דוחה שבת?

כבר פסקנו שאלה מעין זו ביחס לאבטחת אירועי ספורט בשבת מפני המחבלים כאשר האירועים עצמם מבוצעים תוך חילול שבת, או אבטחת נוסעים ברכב בשבת בדרכי הערבה... מותר לנו לעשות הכל בשבת כדי למנוע כל פגיעה מצד החבלנים - באנשים, בשטח או ברכוש, ללא התחשבות איך הגיעו האנשים לידי הסכנה הזו.

הוא-הדין בנידון דידן, אסור להפקיר את האנשים העובדים על הדוברה בליל שבת, ומותר לעשות הכל בשבת כדי להגן עליהם מפני פגיעה וחבלה.

⁹ ראו גם: **הרב אברהם שרמן** (מעמד עולים המנותקים מהתורה והמצוות לאור ההלכה' בתוך: תורה שבעל-פה, כרך לב תשנ"א עמוד סה) בשם הרי"ש אלישיב, שנשאל האם מותר לאבטח מטיילים שנקלעו למצב של פיקוח נפש בשבת, גם במקרה וידוע לנו שהם לא ישמרו שבתות הרבה וממילא אין כאן דין 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה': "והשיב לי הגרי"ש אלישיב שליט"א, שכאשר נקלעים למצב זה שתיארו החיילים רשאים החיילים לחלל את השבת על-מנת לאבטח את אותם המטיילים שהיו במקום הסכנה מפיגוע. והוסיף, גם בלי להיכנס לבעיית הגדרתם של אותם מאחינו שמחללים בפרהסיא אם הם כמומרים גמורים או כתינוקות שנשבו, מאחר ובין הנמצאים שם באתר מצויים ודאי משפחות שביניהם יש ילדים וילדות קטנים פחות מגיל מצוות שבוודאי שאינם מוגדרים כמומרים, קיימת החובה להציל נפשם ונדחית השבת מפני זה". השוו לדברי **הרב נחום אליעזר רבינוביץ** (מלומדי מלחמה, עמוד 141).

¹⁰ את דבריו חותם הרב גורן (משיב מלחמה, ח"א סימן ז, עמוד קפג): "על מפקדי הג"א המופקדים על ביטחון בערים לדרוש ביטולם של האירועים בשבת, באשר לא יתכן שנכפה על חיילים לחלל שבת מן התורה לצורך מופעי בידור או ספורט של אחרים".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• סיכום

מהדברים הנ"ל עולה, שהיתר חילול שבת בעיר הסמוכה לספר אינו מוגבל ומצומצם דווקא לעיר הסמוכה לגבול ארץ ישראל, אלא בעקבות המציאות בארץ ישראל שיש אויבים גם בפנים הארץ העלולים לסכן את ביטחון האזרחים, יש היתר לגורמי הביטחון לחלל שבת גם בתוככי המדינה.

~ **הרב שלמה גורן** (משיב מלחמה ח"א סימן ט, עמוד קצ):

והנה ברור הדבר שבמצבנו הביטחוני כיום כל הסתננות שמעבר לגבול דינה כדין נכרים שבאו על עסקי נפשות, וכל ארץ ישראל שבידינו נדונה לעניין זה כעיר היושבת על הספר, שאפילו לא באו אלא על מנת לגנוב תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זיין ומחללים עליהם את השבת.

~ גם הרב אליעזר יהודה ולדינברג משתמש ביסוד עיר הסמוכה לספר כדי להתיר חילול שבת של המשטרה ברחבי המדינה ולא רק בעיר הסמוכה לספר -

הלכות מדינה (ח"ב עמוד רנא-רנב):

ונלמד מזה שהוא הדין בזמנינו כאן בארץ ישראל בהכונן בע"ה משטר יהודי, כשתעמוד לפנינו שאלה של קריאת המשטרה היהודית בשבת להצלה מפני גנבים ושודדים, אם מותר להם בכדי למהר להצלה לחלל את השבת בנסיעה במכונית או לצאת בכלי זיין ולירות באוויר וכדומה, אזי יהיה עלינו לפסוק לפי העניין ולפי תנאי הזמן והמקום.

ובכללות, אם רק יש ספק שמתוך שלא יוכלו לעמוד על ממונם יהרגום, אזי מותר לחלל עליהם את השבת בכדי למהר ולבוא להצלה.

ה. היתר פעילות המשטרה בשבת - דין מימוש הכיבוש והשלטת הריבונות

לאור הרחבה זו, שדין עיר הסמוכה לספר הוא בכל מרחבי הארץ, עלינו לשוב אל שיטת הראשונים הסוברת שסיבת ההיתר אינה משום פיקוח נפש אלא משום כיבוש הארץ במניעת האויבים להשתלט על העיר ודרכה לכבוש את המדינה.

לעיל ביארנו שסיבת ההיתר משום כיבוש הארץ הוא רחב יותר מאשר היתר פיקוח נפש, לדוגמה שהותר לחלל שבת כל עוד האויבים לא הגיעו כלל וניתן לבצע פעולות מנע שגרתיות כדי להבטיח את מימוש השליטה בתוככי המדינה.

« פעילותה השוטפת של המשטרה - לא רק זו הכרוכה בהצלה ממפגעים ונכנסת תחת הגדרת פיקוח נפש, אלא גם פעולות שגרתיות שמטרתן היא שמירה על ביטחון האזרחים גם אלו המחללים שבת ברחבי המדינה - מהווה את מימוש הריבונות וביטוי לדין כיבוש הארץ שעניינם הוא ישיבה בצורה של בעלות על המקום וכעושה בתוך שלו ויושב במקומו בשקט ובשלווה כאדוני הארץ.¹¹

¹¹ הרב שלמה גורן התיר כניסה למתחם הר-הבית בטענה של הפגנת ריבונות שלטונית. מדבריו יש ללמוד על פעילות המשטרה במקום הר הבית, שהיא מהווה את השלטת הריבונות במקום ולכן יש לה היתר פעילות בכניסה להר הבית, ראו: **הרב שלמה גורן** (הר הבית, פרק ל עמוד תמט-תנ): "יש ללמוד מן הפוסקים שריבונות יהודית בארץ ישראל נחשבת לבניינו ויישובו של המקום, וריבונות נכרית נחשבת לחורבן, כמו שכתב המגן אברהם... על ההלכה הרואה ערי ישראל בחורבן אומר ערי קדשיך היו מדבר וקורע, וכותב על זה המגן אברהם... אע"פ שיושבין בהם ישראל כיון שהאומות מושלים עליהם זה נקרא חורבן. משתמע מכך שהכל תלוי בריבונות - אם הריבונות היא יהודית, נחשבות הערים כבנויות, ואם הריבונות היא של נכרים, נחשבות הערים כחרבות, ק"ו ביחס להר הבית שהריבונות היהודית שם, יש לה חשיבות עליונה הן מבחינת ההלכה, והן מבחינה מדינית וצבאית גם אם אין בית מקדש קיים עדיין... ובנדון דידן שהמטרה היא שחרור הר הבית

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אחריות המדינה על אזרחיה

א"יה, בשיעור הבא שיעסוק באחריות המדינה על אזרחיה, נברר את גישתו של הרב שלמה גורן לנושא זה, שמכוח אחריותה של המדינה לאזרחיה יש להשקיף על שלל נושאים בראייה ציבורית רחבה, כאשר אחת הדוגמאות לכך היא עבודות המשטרה בשבת במקרים של חילול שבת. יתכן וישנו קשר בין הגדרה זו של אחריות המדינה לבין הנושא הנידון של פעילות המשטרה בשבת מטעם מימוש הכיבוש והריבונות. כלומר, פעילותה השוטפת של המשטרה בשבת, גם כשאין בפעילות שלה פיקוח נפש ישיר, כגון שמירה על ביטחון הציבור ואבטחה שוטפת, מהווה את אחריותה של השלטון הריבוני לדאגה לשלום וביטחון הציבור. אחריות זו היא המימוש של השלטון לריבונות שלו ברחבי המדינה.

מהשתלטות נכרים, וככל שייכנסו יותר ויותר חברי כנסת ויהודים אחרים תהייה התוצאה המדינית גדולה ומרשימה כלפי הערבים והעולם כולו שיידעו כי לא ויתרנו ח"ו על הריבונות שלנו על הר הבית, אין להטיל על הנכנסים להר הבית למטרה זו של מניעת השתלטות מוסלמית על הר הבית, סייגים הלכתיים קשים... יש ללמוד טעם נוסף להיתר כניסת יהודים להר הבית למקומות שאין עליהם חשש של מקום העזרה וכו'... משום שבמצבנו המדיני, כל כניסה של יהודים על-מנת להתפלל בחצרות בית ה' יש בה משום חיזוק הריבונות היהודית על הר הבית, ולפי המגן אברהם וסיעתו לעיל יש בזה משום מצוות בניין ירושלים התלויה בריבונות היהודית שבה".